

Izabela Jankowska

Irlandzka neutralność w czasie II wojny światowej

Przegląd Historyczno-Wojskowy 14(65)/3 (245), 57-72

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

IRLANDZKA NEUTRALNOŚĆ W CZASIE II WOJNY ŚWIATOWEJ

Z racji swojej wieloaspektowości i złożoności irlandzka neutralność jest od dawna przedmiotem zainteresowania opinii publicznej i mediów, a zarazem tematem kontrowersyjnej debaty pomiędzy tradycjonalistami a obrońcami aktywniejszej polityki zagranicznej. Na jej charakterze zaważyły przesłanki natury historycznej, stanowiące konsekwencje dramatycznych losów państwa irlandzkiego, zasadnicze przeobrażenia sytuacji geopolitycznej na kontynencie oraz pragnienie zachowania suwerenności w podejmowaniu decyzji dotyczących relacji wewnętrznych i zewnętrznych. Ten nowy typ doktryny bezpieczeństwa i obronności stał się integralną częścią poczucia irlandzkiej świadomości narodowej, a także zasadniczym elementem jej tożsamości politycznej. Dzięki niemu kraj zdołał uniknąć zaangażowania w II wojnę światową, a po ponad 800 latach niewoli zagwarantował sobie nienaruszalność terytorialną, poszanowanie praw człowieka i obywatela i możliwość aktywnego uczestniczenia w polityce światowej bez jednoczesnego obowiązku wstępowania w sojusze.

W obecnej polityce irlandzkiej, wciąż nasyconej emocjami o charakterze historycznym, idea neutralności zajmuje poczesne miejsce. Wymownym tego przykładem było odrzucenie w pierwszych referendum traktatów europejskich z Nicei i Lizbony. W opinii analityków jednym z czynników przesądzających o negatywnych rezultatach głosowań była obawa przed odejściem od dotychczasowej polityki militarnej w związku z zapisami dołączonego do tych aktów protokołu o współpracy Unii Europejskiej z Paktem Północnoatlantyckim w ramach Wspólnej Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony (Common European Security and Defence Policy – CESDP)¹.

Emergency 1939–1945

Termin „The Emergency” (w języku irlandzkim/gaelickim – „An Éigeandáil”), oznaczający stan pogotowia, był i nadal jest oficjalnym eufemizmem stosowanym przez władze Irlandii na określenie polityki militarnej tego państwa w czasie II wojny światowej. Orędownikiem przyjętej wtedy koncepcji strategicznej był ówczesny taoistach (premier) Irlandii, Éamon de Valera, który podniósł niezaangażowanie do rangi doktryny politycznej. Kilka miesięcy przed wybuchem wojny wydał następujące oświadczenie dla agencji „Associated Press”: *Priorytetem irlandzkiego rządu jest realizowanie własnych interesów narodowych i aspiracji obywateli do*

¹ Rezultaty badań społecznych zob.: B. Tora, *Ireland. A Tale of Two Referenda*, w: F. Laursen, *The Treaty of Nice. Actor Preferences Bargaining and Institutional Choice*, Dublin 2009, s. 186–188; M. Pilecka, *Irlandzka lekcja do odrobienia, czyli przyczyny odrzucenia Traktatu z Lizbony w świetle wyników badań opinii publicznej*, „Biuletyn Analiz UKiE” 2008, nr 20, s. 14. Autorzy zwracają również uwagę, że o sukcesie powtórzonych referendum zadecydowało uzyskanie od przywódców Unii Europejskiej prawnych gwarancji, że po przyjęciu traktatów Irlandia zachowa neutralność militarną.

bezpiecznego i godnego życia w pokojowym oraz ustabilizowanym otoczeniu. Stąd też konieczne jest zachowanie i utrzymanie neutralności militarnej (...). To najlepszy, a zarazem jedyny sposób, by bronić się tak, aby nikt nie mógł nas zaatakować, ani bezkarnie naruszyć naszego terytorium. Wiemy oczywiście, że atak nie nadszedłby z Wielkiej Brytanii, tym niemniej to w jej interesie jest pomóc nam go odeprzeć.

W nocy z 1 na 2 września 1939 r. Oireachtas (irlandzki parlament) przytłaczającą większością 137 poselskich głosów przyjął rezolucję wykluczającą zaangażowanie militarne Irlandii w tym konflikcie. Jedynym przeciwnikiem nowej doktryny bezpieczeństwa był tymczasowy przywódca partii Fine Gael, James Dillon, zmuszony zresztą wkrótce do ustąpienia z zajmowanego stanowiska. Dzień później zostały uchwalone ustawy „O uprawnieniach nadzwyczajnych” („The Emergency Powers Act”), których treść była wzorowana na prawie obowiązującym w Wielkiej Brytanii w okresie tzw. kryzysu sudeckiego³. Wprowadzały one ograniczenie swobody poruszania się, zakaz organizowania zgromadzeń, strajków i akcji protestacyjnych, cenzurę prasy, radia, korespondencji i rozmów telefonicznych, sankcjonowały rozbudowaną kontrolę rządu nad gospodarką, obejmującą m.in. prawo do zmilitaryzowania jej strategicznych sektorów, takich jak: komunikacja, telekomunikacja, energetyka, górnictwo i porty morskie⁴. Na mocy nowych regulacji prawnych dokonano też penalizacji czynów, które przed 3 września 1939 r. nie były karalne, a także zastrzono odpowiedzialność karną za czyny zabronione na gruncie ówczesnego prawa. Wprowadzone zmiany zastrzyły też kryteria ochrony tajemnicy państwowej. O represyjności „The Emergency Act” może świadczyć artykuł 4, zgodnie z którym irlandzki rząd mógł (...) *w dowolnym czasie i tak często, jak tylko uzna za stosowne uchwalać takie przepisy, które byłyby niezbędne do zapewnienia bezpieczeństwa i porządku publicznego (...) oraz zapewnienia dostaw i usług niezbędnych dla życia wspólnoty*⁵. Tak znaczące rozszerzenie kompetencji egzekutywy spowodowało, że gabinet de Valery zyskał prawie nieograniczoną władzę nad członkami pozostałych

² Fragmenty oświadczenia E. de Valery z 20 II 1939 r. zob. *The Emerald Curtain and the Emergency*, <http://www.irishtimes.com/newspaper/weekend/2012/1013/1224325208491.html> (11 XII 2012). Wszystkie tłumaczenia autorki artykułu.

³ W następstwie europejskiego kryzysu dyplomatycznego w 1938 r., spowodowanego dążeniem Niemiec do rozbioru Czechosłowacji i aneksji ziem zamieszkałych przez mniejszość niemiecką, w Wielkiej Brytanii zostały uchwalone tzw. The Emergency Powers (Defence) Act, zgodnie z którymi znacząco ograniczono konstytucyjne wolności i prawa jednostki oraz przyznano dodatkowe uprawnienia brytyjskiemu parlamentowi i rządowi. Oba organy zostały uprawnione do wydawania tzw. Defence Regulations, które regulowały niemal każdy aspekt codziennego, kwalifikowały wiele dotychczasowych wykroczeń jako przestępstwa. Szerzej zob. *The Emergency Power (Defence) Act, 1939 HC Deb 31 October 1939*, t. 352, s. 1829–902, http://hansard.millbanksystems.com/commons/1939/oct/31/emergency-powers-defence-act-1939#S5CV0352P0_19391031_HOC_438 (12 XI 2012).

⁴ Cenzura audycji radiowych i prasy obejmowała m.in. zakaz komentowania przez dziennikarzy depeesz wojskowych którejkolwiek ze stron, publikowania informacji o liczbie irlandzkich żołnierzy armii brytyjskiej lub sporach toczonych w kraju. W celu uniknięcia oskarżeń o udzielanie pomocy samolotom lub statkom uczestniczącym w wojnie zakazano także nadawania prognoz meteorologicznych. Zob. D. ÓDrisceoil, *Censorship In Ireland, 1939–1945: Neutrality, Politics and Society*, Cork 1996, s. 96.

⁵ Cyt. za: *Irish Statue Book. Produced by the Office of the Attorney General, Number 28 of 193. Emergency Powers Act, 1939*, <http://www.irishstatutebook.ie/1939/en/act/pub/0028/index.html> (12 XI 2012).

frakcji parlamentarnych w Dàilu (Dàil Éireann – izba niższa irlandzkiego parlamentu) oraz możliwość doktrynalnego i prawnego sankcjonowania kierunków transformacji militarnej Irlandii.

W celu notyfikacji przyjętego prawa i uzyskania gwarancji poszanowania neutralności ze strony społeczności międzynarodowej w pierwszej kolejności został poinformowany szef niemieckiej misji dyplomatycznej, Eduard Hempel, który w imieniu swego rządu zaakceptował treść regulacji „The Emergency Powers Act” i zobowiązał się do szanowania niezawisłości i nietykalności terytorialnej Irlandii. 6 września informacja ta została przekazana londyńskiemu ministrowi ds. dominiów brytyjskich, Anthony’emu Edenowi. Władze brytyjskie jednak odniosły się do planów rządu irlandzkiego z rezerwą⁶.

Przyczyny irlandzkiej neutralności w czasie II wojny światowej

Aby zachować wiarygodność na arenie międzynarodowej, Dublin oświadczył, że przyczyną zmiany dotychczasowej polityki wojskowej jest obawa, by ewentualne zaangażowanie w konflikt nie odbiło się niekorzystnie na sytuacji wewnętrznej kraju. Przystąpienie do wojny po stronie Wielkiej Brytanii mogłoby bowiem doprowadzić do wybuchu niezadowolenia społeczności, której spora część pamiętała niedawną wojnę domową⁷. Odzwierciedleniem tego poglądu jest wypowiedź de Valery z 19 września 1939 r.: *Od momentu rozpoczęcia wojny jedynym możliwym wyjściem dla naszego państwa była neutralność. Okoliczności historyczne Irlandii i wielowiekowe ograniczenie naszej narodowej wolności oraz ostatecznie rozbiór naszego kraju sprawia, że inna polityka jest niemożliwa. Każda inna decyzja podzieliłaby naszych obywateli i nasz naród (...), a podzielone społeczeństwo uczestniczące w takiej wojnie to jak samobójstwo*⁸.

Za szczególnie niesprzyjającą okoliczność premier uznał profaszystowskie ruchy działające na terytorium kraju – Ruch Błękitnych Koszul (Blueshirts Movement) i Stowarzyszenie Młodej Irlandii (Young Ireland Association)⁹. Do przedstawienia

⁶ O początkach wdrażania polityki neutralności w Irlandii zob. R. Cole, *Propaganda, Censorship and Irish Neutrality in the Second World War*, Edynburg 2006, s. 165–167.

⁷ Trwający w latach 1922–1923 konflikt zbrojny między zwolennikami i przeciwnikami traktatu z Wielką Brytanią z 6 XII 1921 r., który powoływał do życia Wolne Państwo Irlandzkie, a jego skutkiem był głęboki podział sceny politycznej i społeczeństwa irlandzkiego. Szerzej zob. S. Grzybowski, *Historia Irlandii*, Warszawa 1998, s. 176. Autor przedstawia też wielowiekowy antagonizm irlandzko-angielski.

⁸ W nieoficjalnej rozmowie z ministrem spraw zagranicznych, Josephem Walshem, i ministrem ds. gospodarki, Séanem Lemassem, uzasadniając nową strategię de Valera powiedział: *Musimy zdecydować się na neutralność także dlatego, że wciąż potężna militarnie i gospodarczo Wielka Brytania jakkolwiek inny sojusz wojskowy potraktowałaby jako bezpośrednie zagrożenie jej interesów geopolitycznych i bezpieczeństwa*. Cyt. za: B. Girvin, *The Emergency. Neutral Ireland 1939–45*, Dublin 2006, s. 31, 32.

⁹ Twórcą założonego w 1932 r. paramilitarnego i nacjonalistycznego Ruchu Błękitnych Koszul (Blueshirts Movement), znanego też pod nazwą Stowarzyszenie Towarzyszy Broni (Army Comrades Association) był gen. Eoin O’Duffy, zdymisjonowany ze stanowiska naczelnego komisarza Garda Síochána. Początkowo do głównych celów i zamierzeń organizacji należały: obrona interesów narodowych Irlandii, eliminowanie różnic klasowych, zjednoczenie kraju, wprowadzenie korporacyjnego systemu gospodarczego. Od 1934 r. w programie stowarzyszenia coraz bardziej był uwypuklany antysemityzm, a O’Duffy podjął aktywną politykę współpracy z międzynarodowym ruchem faszystowskim. Celem Stowarzyszenia Młodej Irlandii (Young Ireland Association), przemianowanego na Ligę Młodzieży (League of Youth), było przekształcenie Fine Gael w partię faszystowską na wzór włoskiej

wizji nowej strategii skłoniła de Valerę także działalność Irlandzkiej Armii Republikańskiej (IRA), która podejmując współpracę z nazistami, liczyła na powojenne zjednoczenie całej Wyspy¹⁰. Obawiając się, że Wielka Brytania, pragnąc zabezpieczyć irlandzkie porty dla swoich sił lotniczych i morskich, może wykorzystywać ataki IRA jako pretekst do najazdu na Irlandię, a IRA, zgodnie z dotychczasową tradycją nacjonalistyczną, zapraśnie poszukać sojuszników przeciwko Wielkiej Brytanii poza granicami kraju (w tym wypadku w III Rzeszy), z inicjatywy szefa rządu specjalny Trybunał Karny opracował dwa projekty ustaw.

Pierwszy z nich, „Przestępstwa przeciwko państwu” (Offences Against the State Acts), zawierał regulacje mające na celu zagwarantowanie prawidłowej działalności instytucji państwowych i samorządowych oraz surowszą penalizację zachowań naruszających te dobra. Drugi zaś, „O zdradzie państwowej” (Treason Act), rozszerzał zakres tego pojęcia i możliwości jego interpretowania. Wprowadzał możliwość kary śmierci oraz szczegółową klasyfikację przestępstw przeciwko ochronie informacji wpływających na obronność, bezpieczeństwo obywateli i porządek publiczny. Na mocy obu tych aktów aresztowano i internowano wielu aktywnych działaczy IRA, z których 6 skazano na śmierć. Przymusowym miejscem pobytu republikanów było najczęściej więzienie Curragh¹¹.

Na zmianę priorytetów polityki obronnej wpłynęła również słabnąca pozycja Ligi Narodów, rozczarowanie polityką zbiorowego bezpieczeństwa i głębokie przekonanie de Valery o prawie małych narodów do nieuczestniczenia w konfliktach potęg¹². Należy podkreślić, iż obiektywnym powodem przyjęcia wobec stron uczestniczących w II wojnie światowej postawy bezstronnej była świadomość, że Irlandia jest niewielkim państwem, którego zdolność wpływania na środowisko zewnętrzne jest mocno ograniczona. Nowa koncepcja była zaś skuteczną i bezkosztową metodą odstraszania i powstrzymywania ewentualnego ataku, szczególnie że parasol ochronny Wielkiej Brytanii rekompensował przewagę liczebną sił niemieckich. Z drugiej strony Irlandia starała się na miarę swojego bardzo skromnego potencjału uczestniczyć w modernizacji swych sił zbrojnych, by w razie konieczności móc odeprzeć atak agresora¹³.

partii Benito Mussoliniego. Okoliczności powstania ruchów oraz główne postulaty programowe zob. J. Lydon, *The Making of Ireland. From Ancient Times to the Present*, Nowy Jork 1998, s. 371–372.

¹⁰ Głównymi punktami tej współpracy było dążenie do inwazji niemieckiej w Irlandii Północnej (Plan Kathleen), kradzież w grudniu 1939 r. kilku milionów sztuk amunicji Irlandzkiej Armii i wielu zabójstw irlandzkich policjantów (Garda Síochána). Obiema akcjami kierował szef sztabu IRA w latach 1938–1940 Séan Russell, który już w 1937 r. nawiązał współpracę z niemieckim wywiadem, a rok później wspólnie z nazistami opracował plan bombardowania Wielkiej Brytanii. Zasłynął on także z organizacji serii szkoleń z podkładania ładunków wybuchowych na terenie całego kraju oraz wypowiedzenia w styczniu 1939 r. Wielkiej Brytanii wojny, zwanej kampanią sabotażu. Szerzej zob.: M. M. Hull, *Irish Secrets. German Espionage in Wartime Ireland 1939–1945*, Dublin 2003, s. 93; C. J. Carter, *The Shamrock and the Swastika*, Palo Alto 1977, s. 37.

¹¹ Wymienione ustawy zob. <http://www.irishstatutebook.ie/1939/en/act/pub/0013/index.html> (12 XI 2012).

¹² Jako uważny obserwator życia politycznego de Valera nie szczędził cierpkich uwag na temat wojennej hegemonii mocarstw imperialistycznych. Swoje rozważania często kończył zniemiennym komentarzem: *Kiedy walczyć wieloryby, krab zawsze uciępi*. Wspomina o tym T. P. Coogan, *De Valera, Long Fellow, Long Shadow*, Londyn 1995, s. 134, 195.

¹³ Świadczyć o tym może skierowany do członków Dáil Éireann apel przywódcy, w którym postulował o dostosowanie do zmieniającej się sytuacji politycznej i militarnej: *Musimy być przygotowani*,

Dodatkowo pozycja neutralna w tym konflikcie wpływała na uwiarygodnienie tezy o suwerenności państwa irlandzkiego i zerwaniu wszelkich więzi z Imperium Brytyjskim¹⁴. Stanowiła także dowód niezależności państwa, przejawiającej się zdolnością do ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi, możliwością swobodnego nawiązywania i utrzymywania autonomicznych stosunków dyplomatycznych z innymi państwami oraz niezawisłością i samodzielnością w decydowaniu o wewnętrznych sprawach narodu, jego organizacji oraz ustroju państwa¹⁵.

De Valera miał świadomość, że polityka neutralności nie przysporzy mu popularności na arenie międzynarodowej. Mówił o tym otwarcie, o czym świadczy fragment wypowiedzi z 11 października 1939 r.: *Decydując się na politykę neutralności nie mamy żadnych złudzeń, wiemy też o trudnościach i niebezpieczeństwie. Jesteśmy w pełni świadomi, że obie walczące strony mogą potraktować nas jako tych, którzy nie są z nimi, lecz przeciwko nim, nie możemy jednak postąpić inaczej*¹⁶.

Wszystkie wspomniane czynniki doprowadziły do opracowania przez administrację de Valery nowej koncepcji strategicznej, adekwatnej do sytuacji, w której kraj znalazł się po wybuchu II wojny światowej. Zgodnie z nią Irlandia miała się powstrzymać od podpisywania dwustronnych zobowiązań wojennych i wielostronnych sojuszy wojskowych. Niedozwolone było również udostępnianie którejkolwiek z walczącej stron swojego terytorium, przestrzeni powietrznej, wojsk, broni, stacji radiotelegraficznych oraz innych urządzeń przeznaczonych do komunikowania, nieotwartych do użytku publicznego. Państwo nie mogło też udzielać kredytów innym podmiotom z przeznaczeniem na cele wojenne oraz sprzyjać którejkolwiek ze zwaśnionych stron. Musiało zaś wyrazić zgodę na kontrolę własnej floty, a także karanie winnych za czyny skierowane przeciwko neutralności, jeżeli zostały popełnione na jego terytorium. W zamian za to, deklarując taki status, Irlandia zyskała gwarancję nienaruszalności terytorium, nieingerencji w sprawy wewnętrzne, możliwość kontynuowania pokojowych stosunków zarówno z państwami neutralnymi, jak i biorącymi udział w wojnie¹⁷.

że wojna może do nas przyjść niespodziewanie, niczym złodziej w nocy. Pamiętajcie, że gotowość do spotkania z niebezpieczeństwem nie przybliży go, lecz pozwala się przed nim ochronić lub go uniknąć. Dlatego jeżeli atak nastąpi, to nasze dobre przygotowanie pozwoli ocalić tysiące ludzkich istnień. Jeżeli atak nastąpi, a my będziemy nieprzygotowani, to będzie to oznaczało niepotrzebne zamieszanie i straty, których można uniknąć (...). Nie stać nas na bezczynność i nieefektywność, musimy być dzielni, bo tylko wtedy nasz stary naród przetrwa. Nawet wtedy, gdy śmierć zaskoczy wielu z naszych ludzi to i tak nie będzie ona naszym końcem (...), bo śmierć na wojnie to śmierć w szustnej sprawie. Cyt. za: I. S. Wood, *Britain, Ireland and the Second World*, Edynburg 2010, s. 63.

¹⁴ Cyt. za: R. Fanning, *Neutrality, Identity and Security*, w: *Neutrality Irish Experience European Experience. Papers presented at a conference organised by Irish School of Ecumenism Dublin Monthly Meeting [Quakers] Peace Committee 8–9 May 2009*, Dublin 2009, s. 8.

¹⁵ W bliskim związku z tą myślą pozostaje teza Roberta Fiska. Zgodnie z nią *do końca II wojny światowej neutralność stała się tym, czym w ogromnej mierze i powszechnym przekonaniu jest do dnia dzisiejszego. Probiezmem niezależności i odznaką patriotycznego honoru nierozzerwalnie związanego z powszechnym postrzeganiem irlandzkiej tożsamości narodowej.* Zob. R. Fisk, *In Time of War: Ireland, Ulster and the Price of Neutrality 1939–45*, Londyn 1983, s. 34.

¹⁶ *Speeches and Statements by Eamon de Valera, 1917–1973*, Dublin 1980, s. 42.

¹⁷ *Konwencja dotycząca praw i obowiązków mocarstw i osób neutralnych w razie wojny lądowej (V konwencja haska)*, Haga, 18 października 1907 r., „Dziennik Ustaw” 1927, nr 21, poz. 163, *passim*.

Reakcje na irlandzką neutralność na arenie międzynarodowej

Pomimo iż kraje europejskie zobowiązały się do szanowania niezawisłości i nie-tykalności terytorialnej Irlandii, nowa strategia militarna de Valery wzbudziła różne, nierzadko krytyczne reakcje. Krytyka ta pochodziła zarówno z kręgów brytyjskich, jak i niemieckich. Również Stany Zjednoczone przyjęły tę decyzję bardzo chłodno, czasami wręcz z deklarowaną niechęcią.

W celu złagodzenia rozbieżności, z inicjatywy brytyjskiego premiera Neville'a Chamberlaina przedstawiciele obu rządów podjęli rozmowy na temat nowej irlandzkiej koncepcji strategicznej¹⁸. W dyskusji dużo miejsca poświęcono kwestii zjednoczenia Wyspy w razie gdyby zrzekła się ona swojej neutralności oraz niezwłocznie przystąpiła do obozu sprzymierzonych walczącego przeciwko państwowi Osi. Nad wdrożeniem i realizacją polityki zjednoczeniowej miał czuwać specjalnie powołany organ – Rada Ochrony (Council Protection). Rada miała być pośrednikiem i mediatorem w sporze między Irlandią (Éire) a Irlandią Północną. Strona brytyjska obiecała również pomoc przy restrukturyzacji i profesjonalizacji irlandzkiej armii oraz udostępnienie jej nowoczesnej techniki wojskowej, co pozwoliłoby zwiększyć możliwości obronne kraju. Próby zawarcia porozumienia ostatecznie zakończyły się fiaskiem, albowiem irlandzki rząd ustami de Valery odmówił przystąpienia do wojny, twierdząc, że społeczeństwo irlandzkie nie jest wystarczająco do tego przygotowane. Dodał przy tym, że *nie ma niestety gwarancji, że w końcu będziemy mieć zjednoczoną Irlandię*¹⁹.

Brytyjscy politycy z niechęcią przyjęli stanowisko Dublina, w dalszym jednak ciągu liczyli na możliwość wykorzystywania irlandzkich baz morskich (zwróconych przez Wielką Brytanię rok przed wybuchem wojny) i lotniczych. De Valera odrzucił jednak oficjalnie artykułowane żądania bez jakiegokolwiek kontrpropozycji. Głównym motywem tej decyzji było przekonanie, że Wielka Brytania nie wygra wojny, o czym zresztą w mało delikatnej formie poinformował McDonalda: *Brytania nie może zniszczyć tej (niemieckiej – I.J.) kolosalnej maszyny*²⁰. Prognozy irlandzkiego premiera współbrzmiały z wypowiedziami niektórych polityków i ekspertów, prognozujących izolację Wielkiej Brytanii, rozczłonkowanie jej imperium oraz ostateczne podbicie przez Niemcy²¹.

¹⁸ Formalne negocjacje polityczne trwały od 17 do 26 VI 1940 r. Delegacji brytyjskiej przewodniczyli ministrowie: ds. dominiów, Anthony Eden, i zdrowia, Malcom MacDonald, stronę irlandzką reprezentował Eamon de Valera. Zdaniem Chamberlaina, obecność Malcoma McDonalda, który w 1938 r. przeprowadził w imieniu rządu brytyjskiego owocne negocjacje w sprawie warunków traktatu kończącego wojnę celną, mogła doprowadzić do oczekiwanego przełomu. W tym wypadku konsensusu nie osiągnięto. Zob. C. Wills, *That Neutral Island: A Cultural History of Ireland. During the Second World War*, Dublin 2007, s. 215–217.

¹⁹ Na polecenie szefa irlandzkiego rządu zorganizowano wówczas pikietę oraz kampanie protestacyjne, podczas których zbierano podpisy pod apelem o utrzymanie polityki niez zaangażowania i bezaliansowości. W trakcie tej propagandowej walki demonstrowano również sprzeciw wobec idei zjednoczenia wyspy i konstytucji Wolnego Państwa Irlandzkiego z 1937 r. (autorem był de Valera). Ze źródeł wynika, że złożona de Valerze propozycja i jej odrzucenie, było tajemnicą ujawnioną dopiero w 1970 r. po wydaniu biografii polityka. Zob. szerzej T. P. Coogan, *op. cit.*, s. 198.

²⁰ Cyt. za: M. Moynihan, *op. cit.*, s. 48.

²¹ O zagrożeniach tych wspomina m.in. memorandum Josepha Walshe'a „Nieuchronna przegrana Brytanii” (Britain's Inevitable Defeat). Zob. A. Nolan, *Joseph Walshe: Irish Foreign Policy, 1922–1946*, Dublin 2008, s. 54, 146.

Ogłoszenie statusu strony niewalczącej, odwoływanie się do historycznych animozji oraz niechęć do podjęcia głębszego dialogu politycznego z Wielką Brytanią – wszystko to spotkało się z zaciekłą krytyką premiera Winstona Churchila, tym bardziej że na skutek wzmożenia napięć międzynarodowych po kapitulacji Francji w czerwcu 1940 r., Wielka Brytania była jedynym państwem zdolnym powstrzymać niemiecką ofensywę na kontynencie. Rozmowy podjęte kilka dni później między dwoma liderami zakończyły się niepowodzeniem, gdyż mimo szumnych haseł o wyższości „strategicznej jedności obu Wysp” nad włączeniem Ulsteru do Irlandii i obietnic nieatakowania tego państwa przez Wielką Brytanię, de Valera w dalszym ciągu unikał jednoznacznych deklaracji.

W następstwie zakazu stacjonowania brytyjskich wojsk na irlandzkim terytorium Churchill zablokował pomoc militarną dla irlandzkich sił zbrojnych²². W odwecie za zamknięcie irlandzkich portów dla brytyjskiej floty oraz za zerwanie porozumień w sprawie wymiany handlowej, transportu i eksportu towarów wprowadził znaczące ograniczenia w rozpowszechnianiu informacji o walkach w Irlandii Północnej²³.

W obliczu zwiększającego się zagrożenia ze strony hitlerowskich U-bootów, zaniepokojenie Wielkiej Brytanii budził brak zgody de Valery na oficjalne przejęcie przez nią kontroli nad morzem i powietrzem w zachodniej Irlandii. Potwierdza to przemówienie Churchila wygłoszone 5 listopada 1940 r. podczas posiedzenia Izby Gmin: *To, że nie możemy wykorzystywać południowych i zachodnich wybrzeży irlandzkich do tankowania naszych flotylli i samolotów, a tym samym chronić tak dobrze funkcjonujące partnerstwo gospodarcze, jest najcięższym i niewybaczalnym brzemieniem, które nigdy nie powinno spaść na nasze barki*²⁴.

W związku z kolejnym impasem w rokowaniach Brytyjczycy zamrozili oficjalne kontakty oraz wprowadzili sankcje gospodarcze, które obejmowały odcięcie Irlandii od brytyjskich rynków zbytu i dostaw surowców oraz wprowadzenie niekorzystnych taryf celnych²⁵. Zawieszenie pomocy ekonomicznej odbiło się negatywnie na irlandzkim bilansie handlowym, ponieważ, jak wynika z odtajnionych dokumentów

²² Ograniczenie kontraktów na dostawę sprzętu i uzbrojenia wojskowego było wywołane obawą, że w wyniku obławy mogą one zostać przejęte przez nazistów. Zob. M. M. Hull, *A Tale of German Espionage in Wartime Ireland*, w: D. Keogh, M. O'Driscoll, *Ireland in Worldwar Two: Neutrality and Survival*, Cork 2004, s. 86.

²³ Należy podkreślić, że zakaz przeładunku i naprawy brytyjskich urządzeń wojskowych na terytorium państwa irlandzkiego został wymuszony nazistowską blokadą morską i wprowadzeniem systemu *navicert* a także pod wpływem gróźb ostrzału i zbombardowania Ambrosetown i Campile w hrabstwie Wexford. Zob. R. Fisk, *op. cit.*, s. 270–271, 316.

²⁴ *Ibidem*, s. 117–119. Tę szorstką wypowiedź potraktowano jako jawne ultimatum i jednoznaczne zagrożenie brytyjską interwencją militarną. W konsekwencji Irlandzka Armia rozpoczęła przygotowania do wojny. Z wielu ujawnionych współcześnie źródeł wynika jednak, że nie istniało żadne poważne zagrożenie bezpieczeństwa zewnętrznego państwa, ponieważ zdecydowana większość członków brytyjskiego rządu była przeciwna zbrojnej interwencji w Irlandii.

²⁵ W stenogramach z posiedzenia Izby Gmin jest informacja o następującej wypowiedzi Churchilla: (...) *skoro Irlandia nie robi nic, by ochronić swego największego dostawcę, to powinna przynajmniej odczuwać te same ograniczenia, które są odczuwalne w Zjednoczonym Królestwie*. Zob. Stenogramy z posiedzenia Izby Gmin z 14 VII 1941 (<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201012/cmselect/cmniaf/uc1941i/1941.htm>) oraz fragment przemówienia Winstona Churchilla zatytułowany *You Do Your Worst – And We Will Do Our Best*, (<http://www.winstonchurchill.org/learn/speeches/speeches-of-winston-churchill/129-you-do-your-worst-and-we-will-do-our-best>, s. 1).

z czasów II wojny światowej, kraj ten był w dużym stopniu uzależniony od dostaw z Wielkiej Brytanii i wielokrotnie stawał się obiektem szantażu gospodarczego ze strony Zjednoczonego Królestwa²⁶. O ograniczonej suwerenności ekonomicznej Irlandii, a jednocześnie o ściślejszej współzależności między oboma państwami świadczy wypowiedź posła partii Fine Gael, Patricka Burtona, który w przemówieniu z 1940 r. zauważył: *Jeżeli ci ludzie (alianci – I.J.) powiedzą do nas jutro „Zejdźcie z piedestału swojej neutralności albo was zagłodzimy”, to będziemy zmuszeni zrobić to, co nam każą*²⁷.

Ostatecznie wola dochodzenia do konsensusu przez dialog i pojednanie umożliwiła rozpoczęcie w 1941 r. negocjacji na temat nowego porozumienia rozejmowego. W imieniu rządu brytyjskiego prowadził je premier Australii Robert Menzies. Zgodnie z przewidywaniami jego wysiłki nie wywarły dużego wrażenia na irlandzkim rządzie. W rozmowie z Australijczykiem de Valera skupił się na uwypuklaniu fundamentalnych różnic w *zapatrywaniach na wolność oraz poszanowanie sprawiedliwości i zobowiązań międzynarodowych*²⁸ obu krajów; chwalił także uprawianą przez siebie politykę równowagi. Stwierdził przy tym, że jeśli Irlandia związała by się oficjalnym sojuszem z którymkolwiek z walczących mocarstw, jej bezpieczeństwo byłoby zagrożone. Obaj politycy jeszcze przez rok wymieniali listy, w których poruszali m.in. kwestię stosunków irlandzko-brytyjskich, lecz irlandzki premier nie był gotów oficjalnie zrezygnować z nowej strategii bezpieczeństwa. Taką też informację przekazał Churchillowi sam Menzies²⁹.

Niezmienną decyzji de Valery umocniła także stanowcza wypowiedź Joe’go Walshe’a, który na zarzut, że Irlandia nie realizuje swego moralnego obowiązku, którym jest walka z nazizmem, odparł: *Małe narody, takie jak Irlandia, nie mogą wziąć na siebie roli obrońcy jakiegokolwiek innego państwa poza sobą. Życie naszych ludzi jest ważniejsze niż inne względy. Żaden rząd nie ma prawa zgodzić się na pewne zniszczenie swoich obywateli. Musi natomiast wykorzystać każdą szansę, która pozwoli im przeżyć*³⁰.

Wobec nieskuteczności zabiegów społeczności międzynarodowej o zmianę polityki zagranicznej Irlandii, premier Irlandii Północnej, hrabia Craigavon James Craig, oskarżył de Valerę o *sprzymianie najgorszym wrogom i sympatyzowanie z nazizmem*. Nakłaniał przy tym przywódcę brytyjskiego rządu do wypowiedzenia

²⁶ Import towarów z Wielkiej Brytanii w 1940 r. wyniósł 70%, co świadczy o stopniu zależności gospodarki Irlandii. Szerzej zob. I. S. Wood, *op. cit.*, s. 147.

²⁷ E. Quinn, *Deconstructing the Myth: A Study of Irish Neutrality, 1939–1973*, <http://www.e-ir.info/2011/09/16/deconstructing-the-myth-a-study-of-irish-neutrality-1939-1973>, s. 1 (11 XII 2012).

²⁸ Cyt. za: D. Day, *Menzies and Churchill at War: Revealing Account of the 1941 Struggle for Power*, Londyn 2002, s. 184.

²⁹ Menzies poinformował Churchilla, że z *racji złożoności pytań o irlandzką jedność i suwerenność oraz obaw, że warunki porozumienia mogą nie być respektowane przez brytyjskie siły rządowe raczej nie można liczyć, by kraj ten chciał zrezygnować ze swej polityki neutralności*. Zob. *ibidem*, s. 209. Cytowana opinia znajduje uzasadnienie w *Menzies’ 1941 Diary*, <http://moadoph.gov.au/exhibitions/online/menzies/irelandandtheusa.htm> (16 XII 2012).

³⁰ A. Nolan, *op. cit.*, s. 116. Takie przekonanie potwierdza też fragment przemówienia de Valery na forum Ligi Narodów, tuż po włoskim podboju Abisynii: *pokój jest uzależniony od woli mocarstw. Małe państwa mogą coś zrobić tylko wtedy, gdy mężowie stanu tych imperiów nie uczynią z nich narzędzi swojej polityki i nie będą ich zmuszały do postąpienia wbrew swej woli*. Cyt. za: T. P. Coogan, *op. cit.*, s. 221.

Irlandii wojny³¹. Propozycja została przez Londyn odrzucona, ale Churchill polecił gen. Bernardowi Montgomery'emu opracowanie szczegółowego planu oblężenia miast Cork i Queenstown. O tym, że plan nie został zrealizowany, przesądził rozwój techniki walki z okrętami podwodnymi, umożliwiający z jednej strony ograniczenie skuteczności, z drugiej zaś wyeliminowanie z walki dużej liczby niemieckich U-bootów.

Niemcy także przyjęły decyzję o neutralności z chłodnym dystansem, sugerując zarazem konieczność ograniczenia przez Irlandię wymiany handlowej z państwami alianckimi, zwłaszcza z Wielką Brytanią. Hempel otwarcie wyraził swoje zaniepokojenie internacjonalizacją działalności gospodarczej państw sprzymierzonych oraz przypomniał irlandzkiemu premierowi, że (...) *w razie ataku na Wielką Brytanię również i interesy irlandzkie mogłyby zostać zagrożone*³². W odpowiedzi na tę starannie zawołowaną groźbę szef irlandzkiego rządu odparł: (...) *z powodu geograficznego położenia obu krajów odpłatna wymiana towarów i usług między nimi jest nieunikniona*³³. Wyrażał się ogólnikowo, unikał jednoznacznych deklaracji, co pozwoliło Hempelowi na sformułowanie wniosku o (...) *nie do końca jasnych intencjach irlandzkiego rządu, który ma w zwyczaju mówić miłe rzeczy bez wyjaśniania tego, co naprawdę zostało powiedziane*³⁴.

Diametralna zmiana sytuacji geopolitycznej na kontynencie w latach 1943–1944, pamięć o niemieckich bombardowaniach Dublina, Meath, Carlow, Kildare, Wicklow, Wexford, Arklow i Dundalk w 1941 r., atak torpedowy hitlerowskich U-bootów na irlandzki statek „Irish Oak” w 1943 – wszystko to wpłynęło na znaczne pogorszenie się stosunków irlandzko-niemieckich. Irlandzki rząd, do niedawna gotowy do „mówienia miłych rzeczy”, teraz został oceniony przez Hempela jako *mało pomocny i niechętny do współpracy*³⁵. Bez wątplenia wpływ na tę ocenę miało wystąpienie de Valery, który zatopienie irlandzkiego okrętu określił mianem (...) *bezmysłnego, niewybaczalnego i niczym nieuzasadnionego aktu przemocy*³⁶.

Decyzja rządu Eamona de Valery o niezaangażowaniu militarnym w czasie II wojny światowej została także potępiona przez władze amerykańskie. Oficjalna dezaprobatą spowodowała, że Irlandia znalazła się na krawędzi ekonomicznej zapaści i politycznej izolacji. Reakcja Amerykanów była o tyle zadziwiająca, że gdy wybuchła wojna, Stany Zjednoczone ogłosiły neutralność i nie przywiązywały większej wagi do wydarzeń na Starym Kontynencie. Po zmianie zaś strategii były jednym z trzech filarów koalicji antyhitlerowskiej, a prezydent Franklin Delano Roosevelt opowiedział się za jak najszerzą współpracą z Wielką Brytanią. Wyrazem

³¹ Według Craigavona, wsparcia winny również udzielić wojska szkockie i walijskie. Szerzej zob. R. Fisk, *op. cit.*, s. 46–47, 162.

³² J. P. Duggan, *Herr Hempel at the German Legation in Dublin, 1937–1945*, Dublin 2003, s. 117.

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, s. 119.

³⁶ Cyt. za: F. Forde, *The Long Watch: The History of the Irish Mercantile Marine in World War Two*, Dublin 1981, s. 57. Zdaniem irlandzkiego premiera, *Nie było możliwości pomyłki, widoczność była dobra, podobnie jak wyraźne oznaczenie, że (irlandzkie – I.J.) statki są neutralne. Nie było obowiązku ostrzegania*. Zob. *Ibidem*.

tego było zaaprobowanie przez niego 30 października 1941 r. pomocy wojskowej dla Zjednoczonego Królestwa w wysokości miliarda dolarów³⁷.

Porzucenie przez Stany Zjednoczone polityki neutralności i wnioski z uważnej analizy rozwoju sytuacji międzynarodowej zmusiły de Valerę do porzucenia swego niedawnego radykalizmu. Zmianę tę dobrze ilustruje fragment przemówienia wygłoszonego w Cork: *Włączenie się Stanów Zjednoczonych Ameryki do wojny stanowi źródło niewyobrażalnego niepokoju i smutku dla mieszkańców każdej części naszego kraju. Nie ma przecież wśród nas rodziny, która nie miałaby krewnego w Ameryce. (...) Poza więzami krwi łączącymi nasze narody istnieje także wieloletni związek przyjaźni i zgody, trwający od czasów, kiedy i My i Oni wspólnie walczyliśmy o odzyskanie niepodległości. (...). Byłoby nienaturalne, gdybyśmy nie sympatyzowali z obywatelami Stanów Zjednoczonych i nie współczuli im oraz gdybyśmy wspólnie z nimi nie odczuwali tego niepokoju, na który wystawiła nas wojna (...). Ludziom, którzy nas pytają, w jaki sposób wkroczenie Ameryki do wojny wpłynie na naszą neutralność, odpowiadamy: choć idea pokojowego współistnienia pozostaje niezmiennym priorytetem naszej polityki zagranicznej, to jednak (od tej pory – I.J.) możemy być tylko przyjaźnie neutralni (friendly neutral) (podkreśl. – I.J.)*³⁸.

W konkluzji należy wskazać, że zasadnicze przeobrażenia sytuacji geostrategicznej zobligowały Irlandię do dopasowania swojej polityki bezpieczeństwa do wymogów nowej rzeczywistości. Stany Zjednoczone i Wielka Brytania skutecznie wymusiły jej zaangażowanie w potajemny i nieoficjalny udział w sankcjach przeciwko państwom Osi. W nowym modelu neutralność przestała być imperatywem polityki zagranicznej, a rząd de Valery podjął próby pogłębienia więzi, współpracy politycznej, gospodarczej i wojskowej z aliantami. Głównym motywem tego współdziałania była rozbudowa i modernizacja irlandzkiej armii, zwalczanie szpiegostwa oraz rozwój wymiany handlowej z krajami sprzymierzonymi i neutralnymi.

„Życzliwa neutralność”³⁹

Konieczność utrzymania przez Irlandię wojsk zdolnych do odparcia potencjalnej napaści w pierwszej fazie, tj. do chwili przyjścia im z pomocą sił sojusznicznych, była trudna do realizacji. Irlandzka armia była nieliczna, słabo wyszkolona i źle wyposażona. Brakowało jej doświadczonej kadry oficerskiej, czołgów, samolotów i innego

³⁷ Wsparcie było możliwe zgodnie z ustawą federalną „O pożyczce i dzierżawie” (Lend-Lease Act). Stany Zjednoczone przekazały Wielkiej Brytanii ponad $\frac{3}{5}$ dostaw obejmujących: czołgi, artylerię i sprzęt desantowy. Prawne aspekty tego zagadnienia zob. A. Liebfeld, *Franklin Delano Roosevelt*, Warszawa 1968, s. 261–272, 305.

³⁸ Szerzej zob. *Eamon de Valera's Speech on Eire Neutrality, Cork, Ireland, December 12, 1941*, <http://www.ibiblio.org/pha/timeline/411212awp.html> (14 XII 2012).

³⁹ „Życzliwa” lub „przyjacielska neutralność” ma miejsce wtedy, gdy niezaangażowanie sprowadza się wyłącznie do braku udziału w oficjalnym konflikcie międzypaństwowym, przy równoczesnym niestosowaniu się do zasady równego traktowania obu stron konfliktu zbrojnego. W opinii T. P. Coogana, po 1940 r. mamy do czynienia z tzw. *friendly character of Irish neutrality*. Zob. *idem, Ireland in the Twentieth Century*, Dublin 2004, s. 271. Pogląd o podobnym wydźwięku formułuje M. E. Collins, twierdząc, że nawet wtedy, gdy de Valera odrzucił brytyjskie apele do odstąpienia na czas wojny irlandzkich portów i zatok, był bardziej przyjacielski niż mogła na to pozwolić neutralność. Zob. M. E. Collins, *Ireland, 1868–1966: History in the Making*, Dublin 1993, s. 374.

rodzaju broni⁴⁰. Mimo trudności Irlandia starała się przeprowadzić restrukturyzację oraz profesjonalizację swych sił zbrojnych z myślą o poprawie ich zdolności bojowej. Dozbieranie przebiegało przy udziale także Stanów Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii⁴¹. Uzbrojenie pozyskiwane od donatorów było w niewielkiej części – na ile pozwalał na to skromny budżet obronny – uzupełniane zakupami⁴².

W związku z ostrzeżeniami otrzymanymi z Polski w 1940 r. o możliwości niemieckiej napaści na Irlandię, eskalacja napięcia nabrała jeszcze szybszego tempa⁴³. Wbrew deklaracjom i formalnym zobowiązaniom, wynikającym z V konwencji haskiej, regulującej prawa i obowiązki mocarstw neutralnych, de Valera uznał, że należy zacieśnić więź z Wielką Brytanią w sferze bezpieczeństwa i zawrzeć pakt sojuszniczy dotyczący obrony terytorialnej⁴⁴. Dokument składał się z dwóch części: tekstu zasadniczego i tajnego protokołu. W części pierwszej zostały zawarte jednostronne gwarancje pomocy wojskowej, udzielone przez Brytyjczyków Irlandii w razie zbrojnego ataku⁴⁵. Tajny aneks precyzował zaś irlandzką zależność militarną od Wielkiej Brytanii oraz demaskował polityczne przechwałki na temat zdolności obronnych Irlandii.

⁴⁰ W początkach II wojny światowej irlandzka armia liczyła 20 tys. żołnierzy i choć w 1940 r. wzrosła do 100 tys. i tak w opinii lidera irlandzkich laburzystów Thomasa Johnsona *można było ją przyrównać do parasola rozłożonego przed bombą*. Cyt. za: E. Quinn, *op. cit.*, s. 3.

⁴¹ Pragnąc zadbać o pozór bezstronności, w przemówieniu skierowanym do parlamentarzystów de Valera oświadczył: *Nadrzędnym celem działań państwa w dziedzinie bezpieczeństwa wewnętrznego jest utrzymanie zdolności do reagowania. Dlatego też szukaliśmy go (materiału wojennego – I.J.) w Ameryce, szukaliśmy w Wielkiej Brytanii, szukaliśmy go na kontynencie nawet*. W rzeczywistości z oficjalnej dokumentacji ujawniającej przebieg rozmów prowadzonych między przedstawicielami rządu irlandzkiego i brytyjskiego wynika, że de Valera bez oporów wyraził zgodę na dostarczenie krajowi karabinów, materiałów wybuchowych oraz masek przeciwgazowych. Omówienie tez jego przemówienia zob. E. Quinn, *op. cit.*, s. 4. Zob. też: Dáil Éireann – Volume 81 – 07 November, 1940, *The International Situation—Ministerial Statement*, <http://historical-debates.oireachtas.ie/D/0081/D.0081.194011070022.html> (17 XII 2012); National Archives of Ireland, File NAI DEA A3, Cooperation, The Taoiseach Eamon de Valera Discussion between Irish and British Defence Representatives on the Supply of Armaments (1940).

⁴² C. D. O'Carroll, *The Irish Army During the Emergency – Transcript. The Transformation of the Irish Army During the Emergency* (18 XII 2012).

⁴³ Na podstawie archiwalnego dokumentu niemieckiego z 8 V 1940 r., „Operacja Green” (Unternehmen Grün), można sądzić, że wstępne przygotowania do interwencji wojskowej w Irlandii rozpoczęły się już kilka miesięcy wcześniej. Zgodnie z założeniami działania te miały być częścią zbrojnej inwazji hitlerowskich Niemiec na Wielką Brytanię o kryptonimie „Lew Morski” (Unternehmen Seelöwe). Zob. E. Kieser, *Operacja „Lew Morski”*, Warszawa 2000, *passim*.

⁴⁴ Tekst porozumienia zob. *Irish Historical Documents Since 1800*, red. A. O'Day, J. Stevenson, Dublin 1992, s. 201–204. Należy podkreślić, że porozumieniu temu sprzeciwiał się irlandzki minister obrony narodowej, Oscar Traynor, który zaniepokojony skutkami, jakie jego wejście w życie może mieć dla bezpieczeństwa kraju, wielokrotnie postulował, by Irlandia pozostała zdolna do (...) *powstrzymania naruszeń prawa przez walczące strony, przy wykorzystaniu swojej neutralności*. Mimo to *taoistach uznał, że nieumocnienie stosunków z Wielką Brytanią w drodze dodatkowych umów spowodowałoby, iż kraj w jeszcze większym stopniu byłby narażony na podbój ze strony państw Osi. Jego niezrzeszenie prędzej sprowokowałoby atak niż to, że zajmuje niewielki obszar*. Zob. szerzej E. Quinn, *op. cit.*, s. 6.

⁴⁵ Treść zobowiązania brzmiała następująco: *Eire będzie walczyć, jeżeli zostanie zaatakowana przez Niemcy, i skorzysta z pomocy Wielkiej Brytanii, o ile okaże się to konieczne*. Zob. National Archives of Ireland, File NAI DEA A3, Cooperation, Meeting between Irish and Dominion Representatives (1940).

Kolejnym wydarzeniem, budzącym w Irlandii zaniepokojenie, było opanowanie przez niemieckie siły zbrojne w 1940 r. terytorium neutralnej Danii, Norwegii, Holandii i Belgii. Aby zażegnać w przyszłości podobne zagrożenie, de Valera zaapelował do Churchilla o zorganizowanie spotkań, na których można by uszczegółowić warunki przebudowy irlandzkich sił zbrojnych, a także przejęcia kontroli nad Wyspą przez brytyjskie siły zbrojne w razie niemieckiego lądowania. Do pierwszego z nich doszło 17 maja 1940 r. Były one kontynuowane również w okresie późniejszym, co złągodziło nieco konflikt pomiędzy przywódcami.

Wspomniana „umiarkowana neutralność” przejawiała się też w nierównym traktowaniu sił zbrojnych obu walczących bloków. Za zgodą i aprobatą władz Irlandii, a niejednokrotnie z ich inicjatywy, internowani żołnierze alianccy otrzymywali status emigrantów politycznych i prawo opuszczenia terytorium tego państwa. Podobnej pobłażliwości nie stosowano jednak wobec nazistów. Pogląd ten potwierdza Eugene Quinn: *alianccy lotnicy byli traktowani, jako ci, którzy uczestniczą w nieoperacyjnych, treningowych lub testowych lotach, chyba że strona niemiecka lub irlandzka wyraźnie dowiodłaby, że było inaczej. Mogli też naprawiać swoje samoloty po awaryjnym lądowaniu. Żołnierze niemieckich sił powietrznych i marynarki wojennej, o ile znaleźli się w analogicznej sytuacji, byli uznawani za aktywnych uczestników działań zbrojnych i przebywali w obozach internowania przez cały czas trwania konfliktu*⁴⁶.

Wsparcie zapewniała irlandzka Marynarka Wojenna (Irish Naval Service) i irlandzka Marynarka Handlowa (Irish Mercantile Marine), tworząc nieoficjalne grupy wsparcia konwojujące alianckich rozbitków, zapewniające bezpieczeństwo szlaków żeglugowych, ubezpieczające sprzymierzone konwoje morskie, ich dryfujące statki i okręty. Kolejne elementy taktyki ochronnej obejmowały: ponowne wyrażenie w 1941 r. przez de Valerę zgody na naprawianie brytyjskich statków w irlandzkich stoczniach, wykorzystywanie przez brytyjskie siły zbrojne irlandzkiej przestrzeni powietrznej (tzw. korytarza Donegala) do patrolowania punktów brzegowych i korzystanie z położonego w południowej części hrabstwa Tipperary tajnego lotniska Rathduff⁴⁷.

Irlandzcy pomagali też, pogłębiając i wydłużając o 7 mil w głąb wybrzeża Dungarvan Kanał św. Jerzego, łączący Morze Irlandzkie z Oceanem Atlantyckim, dostarczając pilotom amerykańskim i kanadyjskim dokładnych informacji o aktualnym położeniu ich samolotów oraz informując Londyn o zaobserwowaniu hitlerowskich U-bootów⁴⁸.

Chętni do służby wojskowej młodzi Irlandczycy mogli wstępować do armii brytyjskiej. Formowanie irlandzkich jednostek wojskowych w tej armii było możliwe

⁴⁶ E. Quinn, *op. cit.*, s. 6.

⁴⁷ *Ibidem*, s. 6–7. Warto przypomnieć, że pierwotnie brano pod uwagę możliwość zagospodarowania lotnisk Rineanna w pobliżu Limerick, Baldonnel koło Dublinia i w samym Dublinie. Ostatecznie brytyjskie siły lotnicze postanowiły wykorzystać południowo-wschodnie wybrzeże Irlandii. Zob. D. McCarron, *Wings Over Ireland: Story of the Irish Air Corps*, Dublin 2000, s. 70–72.

⁴⁸ Znacząca mobilizacja i zaangażowanie Irlandczyków w działania wojenne po stronie brytyjskiej oraz akceptacja zależności militarnej Erynu od Zjednoczonego Królestwa wynikała z żywiołowego sprzeciwu wobec ideologii i praktyki faszyzmu, którego antyklerykalny charakter wystarczał, by jego hasła odrzuciło tradycyjnie konserwatywne społeczeństwo irlandzkie. Szerzej: E. Quinn, *op. cit.*, s. 6.

dzięki takim posunięciom prawno-organizacyjnym, jak: udzielenie mieszkańcom Wyspy zgody na służbę w brytyjskim wojsku i organizowanie zaciągu ochotniczego spośród nich, otwieranie sieci placówek werbunkowych na terenie całego kraju czy wydawanie wiz i legitymacji turystycznych umożliwiających wyjazd za granicę. W następstwie tych przedsięwzięć, irlandzkimi ochotnikami zaczęto uzupełniać wchodzące w skład wojsk brytyjskich jednostki wojsk lądowych, lotnictwa i marynarki wojennej⁴⁹. Łącznie po stronie brytyjskiej walczyło ok. 150 tys. Irlandczyków⁵⁰. Ponadto służyli oni ochotniczo w oddziałach wchodzących w skład sił zbrojnych Kanady oraz armii Związku Południowej Afryki – państw należących do brytyjskiego imperium⁵¹. Warto też dodać, że w brytyjskim przemyśle zbrojeniowym pracowało ok. 245 tys. Irlandczyków⁵².

Również inne posunięcia irlandzkich władz wskazują na – skądinąd zrozumiałą z uwagi na geopolityczne usytuowanie Wyspy – przychylność wobec państw sprzymierzonych. Należała do nich wymiana danych wywiadowczych z różnych dziedzin, obszarów geograficznych czy szczegółowych prognoz pogody nad

⁴⁹ Warto pamiętać, że jednostki irlandzkie w armii brytyjskiej powstawały w różnym czasie, wiele z nich nawet w XVII i XVIII w. Wśród regimentów irlandzkich walczących w czasie II wojny światowej znalazły się: The Irish Guards; Royal Ulster Rifles; Royal Irish Fusiliers; 5th Royal Inniskilling Dragoon Guards; 8th King's Royal Irish Hussars; Liverpool Irish; London Irish Rifles; North Irish Horse. Na temat pułków zob.: *A Commemoration of the Irish Guards. Quis separabit?*, http://www.ww2guards.com/ww2guards/IRISH_GUARDS_IN_WW2.html; *Irish Guards... Be the Best*, <http://www.irishguards.org.uk/pages/history/index.html>; N. Davies, *Europa walczy 1939–1945. Nie takie proste zwycięstwo*, Warszawa 2008, s. 250; *The Irish Brigade. The Story of 38th (Irish) Brigade in 2nd World War*, <http://www.irishbrigade.co.uk/pages/royal-inniskilling-fusiliers-the-skins.php>; *The London Irish at War (1939–1945). A History of the Battalions of the London Irish Rifles during the Second World War*, <http://www.irishbrigade.co.uk/pages/london-irish-rifles/the-london-irish-at-war-1939-1945.php>; *The Royal Ulster Rifles. North – West Europe 1944–1945. A Website dedicated to the Regiment and WW2 Living Story*, [http://www.royalulsteririfles.com/TheWartimeMemoriesProject–TheRoyalIrishFusiliers\(PrincessVictoria's\)](http://www.royalulsteririfles.com/TheWartimeMemoriesProject–TheRoyalIrishFusiliers(PrincessVictoria's)); <http://www.wartime-memories.co.uk/allied/royalirishfusiliers.html>; R. Evans, *The story of the Fifth Royal Inniskilling Dragoon Guards*, Londyn 1951, *passim*; *National Army Museum, 8th King's Royal Irish Hussars*, <http://www.nam.ac.uk/research/famous-units/8th-kings-royal-irish-hussars>; R.G. Harris, *The Irish Regiments 1683–1987*, Dublin 1989, *passim*; R. Doherty, *The North Irish Horse: A Hundred Years of Service*, Londyn 2003, *passim*.

⁵⁰ Dane liczbowe na podstawie przemówienia *taoiseacha* Johna Brutona, wygłoszonego 12 IV 1995 r. Szef irlandzkiego rządu wspominał o 150 tys. Irlandczyków z Północy i Południa, którzy zgłosili się do walki z nazistami w czasie II wojny światowej. Oświadczenie premiera Brutona i komentarz zob. B. Girvin, G. Roberts, *The Forgotten Volunteers of World War II*, <http://www.historyireland.com/volumes/volume6/issue1/features/?id=181> (20 XII 2012).

⁵¹ Należały do nich: South African Irish Regiment (Południowoafrykański Regiment Irlandzki), Irish Fusiliers of Canada i Irish Regiment of Canada (Irlandzki Regiment Kanady). Szerzej zob.: „The South African Military History Society Military History Journal” 2009, t. 6, nr 1; *The South African Irish Regiment: An Exemplar of the Military Traditions of the Irish in South Africa*, <http://samilitaryhistory.org/vol061ob.html>; <http://memorybc.ca/11th-regiment-irish-fusiliers-of-canada-fonds;rad>; *2nd Battalion, The Irish Regiment of Canada*, <http://army.ca/inf/irrc.php> (12 III 1993).

⁵² W latach 1940–1945 do pracy w Wielkiej Brytanii wyjechało ok. 200 tys. mężczyzn i kobiet. Warto jednak pamiętać, że tylko w ciągu pierwszych 10 miesięcy od rozpoczęcia wojny, tj. od września 1939 do czerwca 1940 r. odnotowano odpływ z Irlandii 45 tys. ludzi. Zgodnie ze spisem powszechnym z 1936 r. z irlandzkiej populacji liczącej 2 mld 968 mln osób z kraju wyemigrowało ponad 13% obywateli w wieku produkcyjnym. Szerzej zob. B. Girvin, G. Roberts, *op. cit.*

Oceanem Atlantyckim⁵³. Współpraca operacyjna między Irlandczykami a aliantami miała tak szeroki zakres, że w odtajnionych dokumentach sporządzonych przez pracowników amerykańskiego Biura Służb Strategicznych (Office of Strategic Services) znalazło się stwierdzenie, że *Irlandczycy współpracowali z nami wywiadowczo tak blisko, jak byśmy byli sojusznikami*⁵⁴.

O bliskości współpracy wywiadowczej – także w wymiarze strategicznym – świadczy również i to, że kopie przechwyconego przez Irlandczyków w 1941 r. planu inwazji morskiej na Wyspy Brytyjskie zostały niezwłocznie przekazane jednostkom specjalnym MI5 w Londynie, a następnie Royal Ulster Constabulary (RUC) w Belfaście⁵⁵. Tuż po tym wydarzeniu opracowano nowe zasady irlandzko-brytyjskiej współpracy operacyjnej (tzw. plan „W”) oraz zorganizowano w Belfaście wiele spotkań i konferencji, podczas których oceniono niemieckie możliwości militarne, sytuację gospodarczą III Rzeszy, metody rozpoznania nieprzyjaciela oraz formy współpracy alianckich struktur bezpieczeństwa i ich zaplecza informacyjno-analitycznego. Ważnym elementem wojennej współpracy były organizowane przez brytyjskie służby specjalne szkolenia w Povntzpass (hrabstwo Armagh). W szkoleniach tych uczestniczył głównodowodzący irlandzką armią gen. Daniel McKenna wraz z podległymi mu oficerami⁵⁶.

Innym wymownym przykładem zachwiania irlandzkiej polityki neutralności była reakcja de Valery na serię nalotów bombowych Luftwaffe 7 i 15 kwietnia 1941 r. na stolicę Irlandii Północnej, Belfast⁵⁷. W początkowej fazie bombardowania premier publicznie wyraził zaniepokojenie eskalacją przemocy, a na prośbę lidera unionistów, Basila Broke’a, wysłał do Belfastu 13 brygad strażackich z Dublina, Droghedy, Dundalk i Dún Laoghaire, z zadaniem wsparcia ulsterskich sił porządkowych w zabezpieczeniu zniszczonych budynków i ewakuacji rannych z miasta. Dodatkowo w grudniu 1941 r. irlandzki premier udzielił azylu politycznego przeszło 2 tys. brytyjskich kobiet i dzieci, ewakuowanym ze zbombardowanego Londynu, i 200 sierotom z Belfastu⁵⁸.

⁵³ Decyzja o rozładunku w Normandii została podjęta na podstawie raportu pogody opracowanego w zatoce Blacksod w hrabstwie Mayo. Zob. *ibidem*.

⁵⁴ Cyt. za: R. Finegann, *op. cit.*, s. 2.

⁵⁵ Materiały te zostały znalezione w posiadłości Blackheath Park w Clontarf, zamieszkiwanej przez działacza Irlandzkiej Armii Republikańskiej, Stephana Carrolla Helda, współpracującego ze szpiegiem niemieckiej Abwehry, Hermanem Görtzem. Należy przypomnieć, że podczas II wojny światowej poza Görtzem w kraju było jeszcze 12 innych agentów niemieckiego wywiadu, lecz ich działalność była jednak mało skuteczna i ograniczała się do prób skontaktowania z członkami IRA i innymi zwolennikami nazistów. Wszyscy zostali pojmani, a ich działalność zdemaskowana. Zob. M. M. Hulla, *Irish Secrets... passim*.

⁵⁶ Na temat brytyjsko-irlandzkiej współpracy wywiadowczej zob. R. Fisk, *op. cit.*, s. 237–245.

⁵⁷ Irlandia Północna jako część Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii znajdowała się w stanie wojny z Niemcami, a jej stocznia Harland and Wolff w Belfaście stanowiła ważny cel wojskowy. Z tego powodu w nalotach użyto 200 t materiałów wybuchowych, 80 min przeciwpięchotnych oraz 800 bomb ogniowych i kanistrów z benzyną. Na skutek bombardowania zginęło przeszło 1000 osób, 56 tys. domów zostało uszkodzonych, a ponad 100 tys. mieszkańców zostało pozbawionych dachu nad głową. Była to jedna z największych operacji powietrznych podczas bitwy o Anglię. Przyczyną tak znacznych strat był brak obrony przeciwlotniczej nad Belfastem. Zob. *Irish Identity Mainpage. The Emergency*, <http://www.irishidentity.com/stories/emergency.htm> (11 XII 2012).

⁵⁸ Szerzej: S. McMahon, *The Belfast Blitz: Luftwaffe on Northern Ireland, 1941*, Dublin 2010, *passim*.

Pomimo dobrej współpracy z aliantami, Irlandia starała się utrzymać pozory bezstronności do końca II wojny światowej. Świadczyć o tym może odmowa zamknięcia niemieckich i japońskich poselstw dyplomatycznych w Dublinie oraz wpisanie się przez de Valerę i Hyde'a do księgi kondolencyjnej po śmierci Hitlera⁵⁹. Do podobnych wniosków skłania także oświadczenie ówczesnego ministra ds. dominiów, lorda Craneborne'a, który na koniec wojny przyznał, że współpracując z brytyjskim gabinetem wojennym, irlandzki rząd (...) *był skłonny przyznać mu tylko takie udogodnienia, które w jawny sposób nie naruszałyby neutralności kraju*⁶⁰.

W rezultacie z jednej strony Irlandia osłaniała się polityką niezaangażowania i braku aliansów, z drugiej zaś, nie będąc gospodarczo samowystarczalną, dążyła do zabezpieczenia własnych interesów ekonomicznych. Neutralność Irlandii była wielokrotnie krytykowana, a wiele państw, chcąc wymusić jej zmianę, stosowało wobec Wyspy politykę zastraszania i izolowania. Głównym celem irlandzkiego rządu było jednak zapewnienie niepodległości i nienaruszalności terytorialnej kraju, utrzymanie poparcia podzielonego w swych politycznych sympatiach społeczeństwa oraz niedopuszczenie do czynnego zaangażowania państwa w działania wojenne.

SUMMARY

Izabela Jankowska, Irish Neutrality during World War II

The article presents the position of Irish authorities with respect to World War II. It includes four subchapters. In the first, introductory one, the term of „The Emergency” is explained and clarified, and a law-making [legal] analysis of The Emergency Powers Act of 2 September 1939 is presented.

There follows a description of the reasons behind the change of previous military strategy: the fear of the Irish government that becoming engaged in the conflict might have an adverse effect on the internal situation in the country; the controversial activity of the IRA who collaborated with the Nazis hoping for a post-war unification of the whole Island, decreasing position of the League of Nations and the sole way of regaining sovereignty in deciding about the internal affairs of the nation, its organisation and the state system.

Then the author discusses British, German and American reactions to the Irish neutrality, and manifestations of „favourable” neutrality towards the Allies.

⁵⁹ To, że irlandzki prezydent i premier tak widowiskowo wyrazili swe ubolewanie z powodu tragicznej śmierci nominalnej głowy państwa niemieckiego oraz w imieniu rządu i narodu irlandzkiego, zgodnie z zaleceniami protokołu dyplomatycznego, odwiedzili, każdy osobno, Hempela w jego irlandzkiej placówce, wywołało falę oburzenia w Stanach Zjednoczonych. Wyjątkowe kontrowersje wzbudziło również opuszczenie do połowy masztu wszystkich flag w Dublinie na znak żałoby, zwłaszcza że podobnie zachowano się po śmierci prezydenta Roosevelta. Zob. E. Quinn, *op. cit.*, s. 9–10.

⁶⁰ Zdaniem Craneborne'a, manewrowanie polityką zagraniczną przez irlandzki rząd było dyskusyjne, niekiedy wręcz nierozsądne, ostatecznie jednak okazało się matematycznie spójne. Zob. *Ibidem*.

РЕЗЮМЕ

Изабела Янковска, Ирландский нейтралитет во время 2-й мировой войны

Состоящая из четырех глав статья посвящена отношению ирландских властей к 2-й мировой войне. Первая часть носит характер введения. В ней объясняется и уточняется термин „The Emergency“, а также осуществляется юридический анализ закона „О чрезвычайных полномочиях“ (The Emergency Powers Act) с 2 сентября 1939 г.

В следующих частях статьи представлены причины изменения прежней военной стратегии: боязнь ирландского правительства перед тем, что вовлечение страны в конфликт отрицательно отразится на внутренней ситуации государства; деятельность Ирландской республиканской армии, которая сотрудничала с нацистами рассчитывая на послевоенное объединение острова; слабая позиция Лиги народов и единственный способ на возвращение суверенности в принятии решений касающихся внутренних дел народа, его организации и государственного строя.

В статье рассматривается также британская, германская и американская реакция на ирландскую нейтральность, а также проявления „доброжелательного“ нейтралитета в отношении союзников.